

İLSAM Akademi Dergisi

Journal of ILSAM Academy

ISSN 2757-9212

Osmanlı Toplumunda Para Vakıfları: Hanım Sultan Vakfiyeleri Örneği

The Waqfs of Money in Ottoman Society: The Waqfs of Hatuniye Example

Emine ÖZTÜRK

Prof. Dr.
Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
ozturkemine25@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2127-7431.

Ali FİDAN

Doç. Dr.
Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
alifidan@trabzon.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5842-0444.

Cilt/ Issue: 2/1, 1-37

Geliş Tarihi: 01.12.2021

Kabul Tarihi: 30.12.2021

Atf: Öztürk, Emine - Fidan, Ali. "Osmanlı Toplumunda Para Vakıfları: Hanım Sultan Vakfiyeleri Örneği". *İLSAM Akademi Dergisi* 2/1 (Nisan 2022), 1-37.

Dipnot: Emine Öztürk - Ali Fidan, "Osmanlı Toplumunda Para Vakıfları: Hanım Sultan Vakfiyeleri Örneği", *İLSAM Akademi Dergisi* 2/1(Nisan 2022), Sayfa.

ÖZ

Vakıf müessesesi Osmanlı cemiyet hayatının şekillenmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Vakıf anlayışıyla kurulan ve işletilen kurumların başta dini hizmetler olmak üzere eğitim sağlık, sosyal güvenlik, bayındırlık gibi alanlarda, içtimai hayatın altyapısını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı toplumunda önemli bir fonksiyona sahip olan vakıf sistemi çeşitli açılardan araştırma konusu olmuştur. Bunun yanında vakıfların sosyal ve iktisadi yönleriyle ilgili olarak da hatırı sayılır derecede araştırma mevcuttur. Özellikle son yıllarda arşiv kaynaklarına dayalı olarak yapılan vakıf konulu çalışmaların sayısında hissedilir bir artış görülmektedir. Özetle söylemek gerekirse bu çalışmada genel olarak, vakıfların hukuki, tarihi, sosyal ve ekonomik açıdan önemi, vakıfların doğuşu gelişmesi, kurumsal hale gelişi ulemanın para vakıflarına bakışları ve konu üzerindeki tartışmaları; Hanım Sultan Vakfiyeleri özelinde incelenmeye çalışılmıştır. Hanım sultanların kurdukları para vakıflarına ait çeşitli yıllık istatistiklere yer verilerek konu istatistiki açıdan farklı detaylara yer verilerek anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca metin içinde ve sonuç kısmında bu vakıfların Osmanlı toplumuna katkıları da ele alınarak konu zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vakıflar, Osmanlı, Para Vakıfları, Hanım Sultanlar, Toplum, Sosyal Dayanışma

ABSTRACT

The Foundation institute is an important factor in shaping Ottoman social life. We can say that the institutions established and operated with the understanding of the Foundation constitute the infrastructure of social life in areas such as education, health, social security, public works, and especially religious services. The foundation system, which has an important function in Ottoman society, has been the subject of research in various respects. In addition, there is a considerable

amount of research on the social and economic aspects of foundations. Especially in recent years, there has been a noticeable increase in the number of foundation-related studies based on archival sources. In summary, in this study, in general, the legal, historical, social, and economic importance of foundations, the emergence and development of foundations, their institutionalization, and the views of the ulema (Muslim scholars) about monetary foundations and their discussions on the subject are examined in the context of Sultana (queen mother) Foundations. By using the annual statistics of the monetary foundations established by the sultanas, the subject was tried to be explained which placed details statistically.

Keywords: Foundation, Ottoman, Monetary Foundations, Sultans, Society, Socail Solidarity

EXTENDED ABSTRACT

In the history of humanity, as a result of the feelings of benevolence and help, useful works have been carried out and some social institutions have been established in order to meet the basic needs of human life. The “foundation” system is one of the leading institutions that provide social solidarity with its functional aspects. The foundations, which developed rapidly with the spread of Islam to different geographies, left deep effects on the history of humanity by undertaking many socio-economic and cultural services in all Islamic societies. Especially in Islamic societies, the foundations established by Muslim Turks, who have a distinguished place among the world societies with their benevolence, appear as important social institutions with their works of quality and quantity that set an example for other nations.

The moral principles of unity, solidarity, social, and cooperation and the suggestions of otherworldly rewards in the religion of Islam have encouraged all Muslims, especially beings, to establish many institutions that serve the society in order to create religious and charitable institutions. As an indicator of high culture; spreading the feelings of humanity, loving others, thinking, taking care of the weak and orphans, etc. many traits came to life in the foundations that came to the board. In this sense, in order to understand the definition, history, content, and social functions of the foundation institution, first of all, it is necessary to know well some of the thoughts and feelings that are effective in the existence of the foundation and the works created by the foundation. In general, the foundation; a person’s movable or immovable property, without being under any influence

and pressure, only with his own will and desire, related to charity, religious, health, socio-cultural, economic, etc. it is to remove it from its private property and to be allocated to the service it foresees for the fulfillment of the services.

A definite time frame is not given for the first establishment date of the foundation institution, which emerged for humanitarian, civil, social, and religious purposes and later became an institution. However, it is known that there were some foundation-like formations established for religious and humanitarian purposes before Islam. Although these foundation-like institutions are not the same as those in Islamic societies, it can be said that they are as old as human history. Because the innate sense of helping people, combined with religious teachings, gained strength with the idea of helping others without expecting financial return, this belief has spread among people and has reached the present day through foundation institutions. Just as we should accept foundation institutions since people started living as a society, the existence of many foundations shows that this idea continues. It is a known fact that religious feelings and beliefs play a major role in the establishment and maintenance of the foundation institution, that is, religious elements are an important behavioral motivation source in the establishment and maintenance of foundations, and that the foundation institution also glorifies the spirit of cooperation and solidarity. Hz. Prophet (PBUH); “The best of people is the one who is beneficial to people” (Bukhari, Maghazi: 35). In this sense, helping those who do business, being sensitive to the environment and society, addressing people with nice words, reconciling the resentful, ordering the good and forbidding the evil, listening to someone who is stressed and depressed, trying to be a balm for their distress, advising the right and patience, not only to people but also to people. Good examples, such as treating plants and animals with compassion and mercy and trying to be beneficial to humanity in every material and spiritual way, are the necessity of being a righteous and perfect Muslim. The peace that a person who is useful to people feels in his heart is indescribable. As a requirement of this hadith, “The best of people is the one who is beneficial to people; The best of wealth is spent in the way of Allah, in other words, it is donated; Believers who believe in the understanding that “the best foundation is the one that best meets the needs of people” have donated their goods to charity, almost at the level of competition with each other. This is also an order of the Qur’an, and in Surah Al-Baqara, “Everyone has a direction towards which they turn their face. To compete in goodness. Wherever you are, God will bring you all together. Surely, Allah is capable of all things” (Baqarah: 2/148). It can be said that foundations, as institutions where social benefit is observed, had their peak in Ottoman society from the perspective of Islamic history. Because, from a gender perspective,

the foundation charters of women also cover an important dimension of this situation. This study, focuses on the foundations as a social institution the legal, historical, social, and economic importance of foundations; The birth, development, institutionalization of waqfs, the approaches of the ulama to cash waqfs, and the discussion on the subject.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde, iyilik ve yardım etme duygularının bir neticesi olarak, insan hayatının temel gereksinimlerinin karşılanması amacıyla faydalı çalışmalar yapılmış ve bazı sosyal kurumlar tesis edilmiştir. Fonksiyonel yönleri ile toplumsal dayanışmayı sağlayan kurumların başında ise “vakıf” sistemi gelmektedir.¹ İslamiyet’in farklı coğrafyalara yayılmasıyla hızlı bir şekilde gelişme kaydeden vakıflar, bütün İslam toplumlarında birçok sosyo-ekonomik ve kültürel hizmetler üstlenerek, insanlık tarihinde derin tesirler bırakmıştır. Bilhassa, İslam toplumları özelinde, yardımseverliği ile dünya toplumları arasında seçkin bir yeri olan Müslüman Türkler’in kurdukları vakıflar, diğer milletlere örnek teşkil eden nitelik ve nicelikteki eserleriyle önemli toplumsal kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.²

İslam dininin barındırdığı birlik, beraberlik, sosyal dayanışma ve yardımlaşmaya dair ahlaki prensipleri ve uhrevi mükâfat telkinleri, dini ve hayır kurumları meydana getirmek hususunda, başta varlıklar olmak üzere bütün Müslümanları harekete geçirerek topluma hizmet eden birçok müesseseler kurmada teşvik edici olmuştur. Yüksek kültürün bir göstergesi olarak; insanlık duygularını yaymak, başkalarını sevmek, düşünmek, zayıfları, kimsesizleri gözetmek vb. birçok haslet kurula gelen vakıflarda adeta hayatîyet kazanmıştır. Bu anlamda vakıf müessesinin tanımını, tarihini, muhtevasını ve toplumsal fonksiyonlarını anlayabilmek için her şeyden önce vakfın ve vakıf yoluyla meydana getirilen eserlerin varoluşunda etken olan bazı düşünce ve duyguların iyi bilinmesi gerekmektedir. Ana hatlarıyla vakıf; bir kişinin taşınabilir veya taşınmaz malını, hiçbir tesir ve tazyikin altında kalmadan³, sadece kendi istek ve arzusu ile yapılmasını istediği hayırla ilgili, dinî, sağlıkla ilgili⁴, sosyo-kültürel, ekonomik vb. hizmetlerin yerine getirilmesi için ebedi olarak özel mülkiyetinden çıkarması

¹ Hüseyin Hüsnü Koyunoğlu, “Osmanlı Vakıflarının İktisadi Faaliyetleri ve Etkileri”, *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, Mehmet Kurtoğlu (ed.), (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014, Yayın No: 115), 62; Muhammed Abdullah Şahin, “Vakıflar, İstihdam ve Sermayeye Erişim”, *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, Mehmet Kurtoğlu (ed.), (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014, Yayın No: 115), 200.

² Tülay Duran (ed.), *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar; Hanım Sultan Vakfiyeleri* (İstanbul: Belge Yayınları, 1990), 13; Seyfettin Erşahin, “Vakıf Düşüncesini Doğuran Temel Dinamikler Üzerine”, *Vakıf Medeniyeti Sempozyum Kitabı*, Haz.: Burhan Ersoy ve Mehmet Narince (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2003), 27.

³ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıflar ve Sivil Toplum Üzerine Bazı Düşünceler”, *Vakıf ve Sivil Toplum*, Fahameddin Başar (Haz.), (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016, Yayın No: 124), 16.

⁴ Vakıf Umum Müdürlüğü, *20. Cumhuriyet Yılında Vakıflar* (Ankara: Başvekalet Devlet Matbaası, 1943), 20.

ve kendisinin öngördüğü hizmete tahsis edilmesidir.⁵

İnsani, medeni, sosyal ve dini gayelerle ortaya çıkan ve daha sonra müessese haline gelen vakıf kurumunun ilk tesis tarihi hakkında kesin bir zaman dilimi gösterilmemektedir. Ancak İslam'dan önce de dini ve insani gayelerle kurulmuş bazı vakıf benzeri oluşumların bulunduğu bilinmektedir. Bu vakıf benzeri kurumların, İslam toplumlarındakilerle aynı olmamakla birlikte, insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir. Zira insanlarda yaratılıştan var olan yardımlaşma duygusu, dinî öğretilerle birleşerek, maddi karşılık beklemeden başkalarına yardım etme fikri ile kuvvet kazanmış ve bu kanaat, insanlar arasında yaygınlaşarak günümüze kadar vakıf kurumları vasıtasıyla ulaşabilmiştir. Vakıf kurumlarını, insanların toplum halinde yaşamaya başlamalarından itibaren var kabul etmemiz gerektiği gibi, çok sayıda kurulan vakıfların bulunması da bu düşüncenin devam ettiğini göstermektedir.⁶

Vakıf müessesesinin kurulup yaşatılmasında dini duygu ve inançların rolünün büyük olduğu yani dini unsurların vakıfların kurulup sürdürülmesinde önemli bir davranışsal motivasyon kaynağı olduğu ve vakıf kurumunun aynı zamanda, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu yücelttiği bilinen bir gerçekliktir.⁷ Hz. Peygamber (sav); “*İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır*”⁸ buyurmaktadır. Bu anlamda iş yapana yardım etmek, çevreye ve topluma karşı duyarlı olmak, insanlara güzel sözle hitap etmek, küskünleri barıştırmak, iyiliği emredip, kötülükten sakındırmak, stres ve bunalımda olan birisini dinlemek, sıkıntısına merhem olmaya çalışmak, hakkı ve sabrı tavsiye etmek, sadece insanlara değil, bitkilere ve hayvanlara da şefkat ve merhametle muamele etmek, insanlığa maddî-manevî her yönden faydalı olmaya çalışmak gibi güzel örnekler, sâlih ve kâmil bir Müslüman olmanın gerekliliğidir. İnsanlara faydalı olan kişinin yüreğinde hissettiği huzur ise, tarif edilemez ölçüdedir. İşte bu hadisin bir gereği olarak, “*İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır; malın en hayırlısı Allah yolunda harcanan diğer ifade ile vakfedilendir; vakfın en hayırlısı da insanların ihtiyaçlarını en iyi karşılayan*”dır, anlayışı doğrultusunda inanan müminler birbirleriyle adeta yarış derecesinde mallarını hayır yolunda vakfetmişlerdir. Bu aynı zamanda Kur'an'ın bir emridir ve Bakara suresinde “*Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir*”

⁵ Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar, Hanım Sultan Vakfiyeleri*, 13.

⁶ İsmail Kurt, *Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994)*, XI; Erşahin, “Vakıf Düşüncesini Doğuran Temel Dinamikler Üzerine”, 30.

⁷ Kurt, *Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları*, XI.

⁸ Buhârî, Mağâzî: 35

(Bakara: 2/148) şeklinde buyrulmaktadır. Toplumsal faydanın gözetildiği kurumlar olarak vakıflar, İslam tarihi perspektifinden Osmanlı toplumunda zirvesini yaşamıştır denilebilir. Zira toplumsal cinsiyet perspektifinden hatuniye vakfiyeleri de bu durumun önemli bir boyutunu kapsamaktadır.⁹

Toplumsal bir kurum olarak vakıf özelinde hatuniye vakfiyelerini konu alan bu çalışmada, genel olarak, vakıfların hukuki, tarihi, sosyal ve ekonomik açıdan önemi; vakıfların doğuşu, gelişmesi, kurumsal hale gelişi, ulemanın para vakıflarına yaklaşımları ve konu üzerindeki tartışmalarına yer verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Hicri 9. asırdan itibaren devam eden ve Cumhuriyet dönemine kadar uzanan hatuniye para vakıfları¹⁰, araştırmanın hacmi nispetinde, teorik ve uygulamalı alanda elde edilen belge, bilgi ve fikirler ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bilhassa kadınların kurdukları para vakıflarına değinilerek, bu vakıfların istatistiksel açıdan yıllık akarlarına ilişkin bilgi verilerek kadınların toplumda bu yolla nasıl güç kazandıkları ve bu gücü bir nevi kendilerini görünür kılmadan toplumun hayırına adadıkları anlatılmaya çalışılmıştır. Yine bu çalışmada akarlı vakıf statüsünde sağlık ve eğitim sektörü gibi sektörlerde kullanılmak üzere hayrat amaçlı bağışlanmış olan Hanım Sultan vakfiyelerinden bir kısmının yıllık akarları sayısal olarak hesaplanmak suretiyle istatistiki bilgiye de dönüştürülerek Osmanlı Devleti'nde akarlı vakıfların gelirleri ve ne türden fonksiyonları yerine getirdiği hakkında bir portföy ve sayısal bir analiz ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1. TOPLUMSAL BİR KURUM OLARAK VAKIF

Klasik kaynaklarda vakfın tanımı şöyledir: “*Vakıf faydası Allah'ın kullarına ait olacak şekilde, Cenab-ı Hakk'ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten uzak ve yasak kılmaktır.*” Tanımdan da anlaşılacağı gibi, vakıf bir malı şahsi mülkiyetten çıkarmak suretiyle, alım-satım ve mülkiyete konu olmayacak şekilde (Allah'ın mülkü hükmünde) insanların istifadesine ayırmak ve sunmaktır.¹¹ Vakıf kurumu, insanlık tarihi için iftihar vesilesi olacak yüceliğe erişmiş; bu toplumsal kurum vesilesiyle de insanlık adına çok faydalı işler vücuda gelebilmiştir. Bilhassa vakıf müesseselerini kuran ve yaşatan bu insanlar; insanlık adına yaptıkları bu hizmetlerinden dolayı her zaman hayırla anılma şerefine nail olmuşlardır.¹² Yukarıda verilen vakıf tanımıyla de anlaşılacağı üzere vakfın oluşumunun temelinde düşünce olarak Allah rızası, hayır duygusu,

⁹ Kurt, *Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları*, XI.

¹⁰ Mehmet Fuat Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Vakıf Müessesesi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1983), 310, 370.

¹¹ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 1; Vakıf Umum Müdürlüğü, *20. Cumhuriyet Yılında Vakıflar*, 5.

¹² Kurt, *Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları*, XIII.

insanlık ve yurt sevgisi bulunmaktadır. Yine vakıflar; Allah'ın insana vermiş olduğu servetin, O'nun isteği ve rızası doğrultusunda kullarının hizmetinde kullanılmasını gaye edinen kurumlar olagelmıştır. Vakıf kuran bireyler, helal mallarını kendi mülkiyetlerinden çıkararak; Allah rızası için vakfetmek suretiyle gelirini toplumun yararına bırakmıştır. Bu temlikler içerisinde tarlalar, çiftlikler, değirmenler, köyler, ormanlar, bahçeler, zeytinlikler, nehirler, göller, madenler, dükkanlar, hanlar, hamamlar, su kaynakları gibi birçok mal varlıklarının bulunduğu bilinmektedir.¹³ İlgili varlıklar mülkiyet sahipleri tarafından vakfedilirken; vakıf gelirleriyle fakir fukaranın korunup gözetilmesi ve birçok sosyal, kültürel ve dinî hizmetlerin ifası şart koşulmuştur. Kurulan bu vakıflar, kurucularının maddi varlıklarıyla uygun olarak büyüklük, küçüklük arz etmekte ise de burada önemli olan vakıf kurucularının niyetlerindeki güzellik, hayır duygusu ve insanlık sevgisinin esas alınmış olmasıdır.¹⁴

Vakıf kurumu, insanların sosyal ve ekonomik hayatlarında, asırlar boyu önemli rol oynamış onların ilim irfan, fikir, kültür, imar ve iskân alanlarında olmak üzere toplumsal hafızada derin izler bırakmıştır.¹⁵ Osmanlı toplumsal hayatında, bir iskân ve imar metodu olarak, vakıfların fonksiyonel olarak oynamış oldukları büyük roller bilinen bir gerçekliktir. Bu anlamda Osmanlı vilayetlerindeki farklı kamu amme hizmetleri, sosyal yardımlaşma teşkilatı, ilmî, dinî ve medeni hayatın her türlü tezahürleri vakıf kurumları vesilesiyle tanzim ve idare edilmiştir denilebilir. Bu durum ise sosyolojik anlamda vakıfların, milletin fazilet, cömertlik, vatanperverlik vb., kısacası milli ve manevi ruh ve heyecanının kuvvetli bir tezahürüdür. Elbette vakıfların Türk-İslam kültürünün yüzyıllar boyu hâkim olduğu sahalarda, önemli bir yer tuttuğu aşikardır. Günümüzde imkanları açısından ancak devlet teşebbüs ve parası ile yapılabilecek kadar toplumsal faydayı alakadar eden işlerin; vakıf kurumları vesilesiyle yapılmış olması, vakıfların bu işleri üstlendikleri dönemlerin kurumsal zihniyeti hakkında önemli bilgiler vermektedir.¹⁶

Ana hatlarıyla özetlenecek olunursa vakıf kurumu; fert ve toplumların ruhsal, bedensel, ekonomik, kültürel, dinî ve sosyal her türlü ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu müessese, toplumların temel ihtiyaçlarına

¹³ Vakıflar Kurum Müdürlüğü, *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar* (İstanbul: Vakıflar Kurum Müdürlüğü Neşriyatı, 1937), 60-66; Halil İnalçık, "Vakıf Medeniyeti", *Vakıflar Dergisi Özel Sayısı*, (2006), 6-7.

¹⁴ Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar, Hanım Sultan Vakfiyeleri*, 13; Kurt, *Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları*, 31.

¹⁵ Vakıf Umum Müdürlüğü, *20. Cumhuriyet Yılında Vakıflar*, 5.

¹⁶ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Koloniza tör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, 2 (1942). 354.

cevap vermesi neticesinde de fonksiyonlarını icra ettiği sürece revaç bulmuş; vakıflara artan ilgi ile zamanla yaygınlaşmış ve asırlarca yaşayan abide eserlere dönüşebilmiştir. Ayrıca vakıfların Müslim-gayrimüslim her kesim tarafından insanlığa hizmet gayesiyle kurulduğundan hareketle çoğulcu bir karakteri de barındırdığı ifade edilebilir. Kişisel servetin zevk, eğlence, israf ve sefahat için değil de bilakis toplumsal çözölmeyi tetikleyen bu unsurların aksine yardımlaşma gayesiyle vakfedilmesi toplumsal dayanışma, birlik ve beraberliğin tesisi anlamına gelmektedir. Bunlara ek olarak vakıf kuran insanların zengin ve varlıklı olduklarından ötürü değil de hayır ve hizmete gönül verdiklerinden; malını, parasını, ziynet eşyasını, evini, meyve bahçelerini ve tarlalarını hayır müesseselerine gelir kazandırmak maksatlı olarak bağışladıkları bilinen bir gerçekliktir. Bu düşünceye sahip bireylerin fazlaca olması nedeniyledir ki Osmanlı toplumu güçlü bir medeniyet ve idari yapı oluşturabilmiştir. Zira kadın-erkek fark etmeden varlıklı insanların kurdukları vakıflar vesilesiyle; birer sanat abidesi olan cami, çeşme, sebil, medrese, han, hamam darüşşifa, kütüphane, çamaşırhane gibi sayısız eserler meydana gelmiştir. Bilhassa vakıf kurucusunun ismi kadın olan birçok tarihi eserlerin halen mevcut bulunması ve varlıklarını sürdürmeleri, bunun açık bir göstergesi ve ispatıdır. Anlaşılacağı üzere Osmanlı toplumu vakıf eser bırakmakta adeta birbiriyle yarışmıştır denilebilir. Arşiv kayıtları incelendiğinde, bu gerçek açıkça ortaya çıkmakta ve hali hazırda çoğu vakfın varlığını sürdürmesi ise bunun bir delilidir.¹⁷

2. FONKSİYONEL PERSPEKTİFTEN OSMANLI'DA PARA VAKIFLARI

Fonksiyonalist teoriye göre her sosyal kurumun toplum içinde yerine getirmekte olduğu dört tip sosyal fonksiyon mevcuttur. Bunlar açık, gizil, olumlu ve olumsuz fonksiyonlardır. Fonksiyonalist teoriye katkısı olan birçok sosyolog vardır. Bunlar içerisinde tartışmasız en önemli isim Merton'dur. Onun bu teoriye katkısı “fonksiyon” kavramını analiz etmesidir. Fonksiyon kavramı Merton'a göre daima olumlu anlamlar yüklenerek kullanılmıştır. Bu nedenle toplumsal sistemi bütünüyle yansıtmamaktadır. Halbuki fonksiyon kavramı bazı belirsizlikleri de bünyesinde taşımaktadır. Bu kavram toplumsal sistemde yeni bir unsurdur ve yeni unsurlarla ilgili “*şu fonksiyonları üstlenmiştir*” şeklinde bir yaklaşım doğru değildir. Çünkü fonksiyonel bir analizlerde kolaylıkla görülemeyen işlevlerle de karşılaşılabilir. Merton bu noktada, “*gizli fonksiyon*” ve “*açık fonksiyon*” ayrımı yapmaktadır. Gizli fonksiyon bir yapının “*kabul edilmeyen*” ya da “*istenilmeyen*” işlevlerini ifade ederken; açık fonksiyon, “*istenilen*” ve “*kabul edilen*” işlevlerini belirtmektedir. Mesela bir okul sistemi, kendisinden beklenen ve herkes tarafından bilinen işlevlerinin

¹⁷ Kurt, *Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları*, XII.

ötesinde, eş bulmaktan işsizliği azaltmaya kadar birçok gizli işlev de yerine getirebilmektedir. Merton tarafından yapılan bu fonksiyonel analiz sosyoloji disiplininde çok verimli sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır.

Toplumsal sistem içerisinde yer alan herhangi bir unsur veya kurumun olumlu özelliklerinin yanı sıra olumsuz özellikleri de olabilir. Bir başka ifadeyle sistem içerisinde bütünleştirme ve ahenge katkı sunan işlevlerin yanı sıra bunları azaltan hatta bütünüyle yok eden işlevler de bulunabilmektedir. Bu tür işlevler için Merton, “*disfonksiyon*” terimini kullanmaktadır. Mesela hemen her toplumda önemli bir yere sahip olan din unsuru, toplumdaki bireyler arasında bütünleşmeye katkıda bulunabildiği gibi bireyler veya gruplar arası çatışmalara da neden olabilmektedir. Bu durumda bir kavram problemi oluşmaktadır. Öyle ki yapısal anlamda “*disfonksiyon*” teriminin karşıtı “*fonksiyon*” değildir. Çünkü fonksiyonel oluşun kavramsal semantiğinde “*dis-*” bir olumsuzluk ekidir ve “*fonksiyon*” kavramını nötr hale getirmektedir. Dolayısıyla olumlu bir anlam kazanabilmesi için kavrama “*dis-*” eki dışında onun zıddı başka bir ekin ilavesi gerekmektedir. Bazı sosyologlar bu problemi aşmak için “*negatif fonksiyon*” ve “*pozitif fonksiyon*” terimlerini kullanmayı tercih ederken; kimi sosyologlar ise “*olumlu işlev*” için “*öfonksiyon*”, “*olumsuz işlev*” için “*disfonksiyon*” terimlerini kullanmış, diğer bazıları ise fonksiyonu “*işlev*”le sınırlı bir anlamda kullanarak aşmıştır. Merton’a göre toplumsal bir sistem içerisinde olumlu veya olumsuz herhangi bir işlevi olmayan unsurlar da olabilir. O bu unsurlar için “*fonksiyonel olmayan*” terimini kullanmıştır. Görüldüğü üzere Merton’un sosyoloji ilmine olan bu katkısı, fonksiyonalist teorinin “*işlevini kaybeden unsur varlığını sürdürmez*” şeklindeki temel önermesini esnetmekte ve “*kadük*”, yani değer ve önemini yitirmiş konumundaki unsurların da yerini göstermektedir.¹⁸ Fonksiyonalist açıdan konuya yaklaşıldığında; vakfın bir sosyal kurum olarak toplumda yerine getirmekte olduğu fonksiyonlarının olduğu ve hatta olması gerektiği ortaya çıkacaktır. Vakıf meselesi de bu doğrultuda ele alındığında görülecektir ki vakfın da gizil ve açık farklı sosyal fonksiyonları bulunmaktadır. Acaba Osmanlı toplumu özelinde vakfın sosyal fonksiyonları nelerdir?

Vakıf kurumu Osmanlı toplumsal hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Vakıfların Osmanlı toplumunda bu kadar önemli bir kurum haline gelmesi tarihsel ve kronolojik bir tesadüf değildir. Özellikle Osmanlı şehirlerinin altyapısının oluşturulmasında ve imarında vakıfların açık rolü inkâr edilemez bir boyutu teşkil etmektedir.¹⁹ Gerek doğrudan padişahlar ve devlet ricali tarafından kurulan büyük vakıflar, gerekse de zengin-fakir olsun halkın geniş

¹⁸ Zeki Arslantürk - Mehmet Tayfun Amman, *Sosyoloji*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017), 490-491.

¹⁹ Koyunoğlu, “Osmanlı Vakıflarının İktisadi Faaliyetleri ve Etkileri”, 98.

katılımıyla meydana getirilen diğer vakıfların, şehirlerin ve diğer yerleşim yerlerinin her türlü ihtiyacını karşılamaya yönelik faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. İcra ettiği fonksiyon açısından vakıfların servetleri, tasarruf ve rantları hizmete dönüştüren müesseseler olarak tanımlanabilmesini mümkün kılmıştır. İşte burada, vakıfların tarihi gelişimi ve geçirdikleri değişimlerin tahlilinden ziyade toplumsal hayatta hangi önemli fonksiyonları icra ettikleri tahlil edilmeye çalışılacaktır. Büyüklüklerine bakılmaksızın çok sayıda vakfın müesses oluşu, bir bütün olarak düşünüldüğünde, toplumsal sistem bünyesinde yer alan farklı kurumsal açılımları vasıtasıyla yürütülen yatırım ve hizmetlerini şu başlıklar altında özetlemek mümkündür:

Altyapı ve bayındırlık hizmetleri: Vakıfların tesis ettiği han, zaviye, çarşı, bedesten, dükkân ve imalathane gibi tesisler; bir yandan vakfa gelir getirirken diğer yandan da ticari ve sınai faaliyetleri için gerekli olan altyapıyı sağlamıştır. Aynı zamanda şehirlerin imarına da katkıda bulunan bu yapılara vakıflar vasıtasıyla bir yol, köprü gibi ulaşım tesislerinin; hamam, çeşme sebil, suyolları gibi yardımcı tesislerin de oluşturulduğu görülmektedir.²⁰

Dini ve Kültürel Hizmetler: Cami ve mescitler öncelikli olmak üzere kütüphane, tekke gibi müesseselerin kuruluşunda ve bütün ihtiyaçlarının karşılanarak; bu sosyal kurumların faaliyetlerinin aksamadan devam ettirilmesinde bu vakıfların etkin bir rol oynadığı görülmektedir.²¹

Eğitim Hizmetleri: Mahalle mekteplerinden başlayarak en yüksek dereceli eğitim kurumlarına kadar hemen hemen bütün eğitim kurumlarının faaliyetlerinin yürütülmesinde, vakıflar önemli bir rol üstlenmiştir. Osmanlı devlet idaresi merkezi bütçeden eğitim için doğrudan herhangi bir kaynak ayırmamış olduğundan; toplumsal bir müessese olarak eğitim kurumlarının her türlü eğitim hizmetinin finansmanı vakıflar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.²²

Sağlık Hizmetleri: Darüşşifalar gibi doğrudan sağlık hizmetlerine yönelik faaliyet gösteren kurumların vakıflar bünyesinde teşekkül ettirildiği bilinmektedir. Buralarda fakir hastaların ücretsiz tedavi ve bakım hizmetlerinin yapıldığı ve ilaçlarının temin edildiği görülmektedir.²³

Sosyal Güvenlik ve Dayanışma Hizmetleri: Vakıfların bir nevi sosyal güvenlik

²⁰ Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Vakıf Müessesesi*, 314.

²¹ Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Vakıf Müessesesi*, 392.

²² Erşahin, “Vakıf Düşüncesini Doğuran Temel Dinamikler Üzerine”, 30; Ziya Kazıcı, “Osmanlı’da Vakıfların Eğitime Katkısı”, *Vakıf Medeniyeti 2011 Yılı Eğitim Sempozyumu*, Haz. Mehmet Kurtoğlu, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012, Yayın No:105), 21-27.

²³ Vakıf Umum Müdürlüğü, *20. Cumhuriyet Yılında Vakıflar*, 20-21.

fonksiyonu ifa ettikleri de görülmektedir. Özellikle yeniçerilerin orta sandıkları ile esnafın kendi aralarında kurdukları sandıklar da ortak sosyal faaliyetlerin, finansmanı yanında muhtaç hale düşen mensuplara ve yakınlarına yardım eden kuruluşlardır. Esnafın kendi aralarındaki dayanışmada ve iş kollarında ortaya çıkan krizlerin atlatılmasında bu sandıkların uzlaştırıcı bir rolü olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı vakıfların bütçelerinde çok sayıda kişiye emeklilik akçesi bağlandığı da bilinmektedir. Yine işsiz kalan vakıf mensuplarına yapılan yardımlarda vakıf kurumu adeta bir nevi işsizlik sigortası fonksiyonunu icra etmektedir. Bunların yanında avarız vakıfları örneğinde görüldüğü gibi belli bir mahalle veya köy halkının kendi aralarında oluşturdukları ortak ihtiyaçların karşılanmasına yönelik vakıfların da bir hayli yaygın olduğu tahrir defterlerinde ve diğer kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşılmaktadır.²⁴

Hayır Hizmetleri: Diğer fonksiyonları yanında vakıfların önemli bir faaliyet alanı olarak hayır hizmetlerini saymak gerekir, özellikle imaretlerde vakıf görevlileri, öğrenciler ve fakirler için yemek çıkarılması ve medrese öğrencilerinin her türlü ihtiyacının karşılanması, fakir hastaların tedavisi gibi müesseseseleşmiş hayır faaliyetleri yanında insanların, hatta hayvanların ihtiyaç duyacakları çok çeşitli hayır hizmetlerine yönelik olarak kurulmuş vakıflar da mevcuttur.²⁵

Para vakıflarını diğerlerinden farklı kılan ayırt edici özelliği, vakfın malvarlığının tamamının veya bir kısmının nakit para olarak bağışlanmış olmasıdır. Meşruiyeti ve nasıl işletileceği konusu bir hayli tartışmalı olan para vakıflarının ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı konusu da henüz aydınlatılabilmemiş bir mesele değildir. Osmanlı öncesi dönemlerde teorik düzeyde bazı araştırmalar görülmekle beraber araştırmacılar tarafından para vakıflarının Osmanlılara özgü bir icat olduğu belirtilmektedir.²⁶ Ancak Osmanlı döneminde bu uygulamanın nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı konusunda da kaynaklarda tatmin edici bir bilgi mevcut değildir. Paranın vakıf olunup olunamayacağı konusundaki tartışmaların, fıkıh mezheplerinin kuruluş dönemlerine kadar uzandığı görülmektedir. Osmanlı'nın bir anlamda resmi mezhebi olan Hanefi fıkıh okulunun imamlarının, menkul malların vakfı konusuyla bağlantılı olarak paranın da vakfedilip edilemeyeceği hususunu, tartıştıkları ve çeşitli görüşler ileri sürdükleri görülmektedir. Para

²⁴ Rıfat Özdemir, *Osmanlı Vakıflarının Kurulması ve Yaşatılmasında Devlet Kurumlarının İşleyişi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2005, Yayın No: 6), 75.

²⁵ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, 6-9; Abdullah Ekinci, "Günümüz STK ve Vakıfların Hayır Çalışmalarıyla Tarihî Vakıfların Hayır Faaliyetlerinin Karşılaştırılması", *Vakıf ve Sivil Toplum*, Haz. Fahmeddin Başar, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016, Yayın No: 124), 156.

²⁶ Mehmet Genç, "Vakıf ve İktisat", *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, Ed. Mehmet Kurtoğlu, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014, Yayın No: 115), 29.

vakıflarının Osmanlı'dan önce uygulandığına dair bilinen somut bir örnek mevcut değildir. Ancak hanefi ekolünde ortaya çıkan görüşler doğrultusunda mezhep imamlarından Ahmet Bin Hanbeli'n görüşlerinin nakledildiği bir eserde, paranın vakfı konusunun tartışıldığı görülmektedir.²⁷

2.1. Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarına Dair Meşruiyet Tartışmaları

Osmanlı toplumsal hayatında para vakıflarının ilk olarak ne zaman uygulandığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca Bâlî Efendi'nin (ö. 1572) mektuplarında, para vakıflarının, Rumeli'nin fethinden beri uygulandığı ve üç yüzyıllık geçmişi olduğuna dair bir bilgi bulunmaktadır. Yine ilgili mektuplarda Bâlî Efendi, para vakıflarının caiz oluşunu bu kurumların büyük bir toplumsal hizmet gördüğüne bağlamakta, ayrıca bu vakıfların kapatılmasına ise burada yapılan faydalı işlerin kesintiye uğrayacağını ve dini hizmetten geçinen insanların zarar göreceğini belirterek karşı çıkmaktadır.²⁸ Kaynaklarda II. Murat ve Fatih Sultan Mehmed'in saltanat yıllarında kurulan bir vakfiye, para vakıflarına dair ilk örnek olarak kabul edilmektedir. Bunlar içerisinde en eski tarihli olanı 826/1423 yılında kurulmuş olan vakıftır. Bizzat Fatih tarafından İstanbul'a et temin eden kasapların sübvansiyonu için oluşturulan bu para vakfının bilinen en eski ve meşhur para vakfı olduğu ileri sürülmektedir. Ömer Lütfü Barkan'ın tespitine göre, İstanbul tahrir defterlerinde kayıtlı en eski tarihli para vakfı 861/1456 yılına aittir. İsmail Kurt'un İstanbul mahkemelerine ait Şer'iyeye Sicilleri'nde yaptığı araştırmada ise tespit ettiği en eski tarihli para vakfiesinin ise 896/1490 tarihini taşıdığı görülmektedir. Bu bilgiler ışığında para vakıflarının sayılarının II. Murat ve Fatih dönemlerinde çok fazla artmadığı ve vakıf sistemi içinde önemli bir yer işgal etmediği anlaşılmaktadır. Ancak 16. yüzyılın başlarından itibaren para vakıflarının sayılarının arttığı ve gündemde giderek önemli bir yeri işgal etmeye başladıkları görülmektedir. Nitekim 16. yüzyılın ortalarında para vakıflarının hem hukuki meşruiyeti hem de bahsedilen paraların işletilme usulleri, devrin en önde gelen ilim adamları arasında tartışmalara yol açmıştır.²⁹

Para vakıfları ile ilgili tartışmanın başlangıcı genellikle Çivizade Muhittin Efendi'nin (ö. 1547) Rumeli Kazaskerliği yaptığı esnada meşru olmadığı gerekçesiyle bu vakıfları yasaklaması olarak gösterilir. Bu tarihten itibaren daha önce kurulan para vakıflarına herhangi bir müdahalenin yapıp yapılmadığı konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Çivizade'nin bu müdahalesinin

²⁷ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, 10-11.

²⁸ Kurt, Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları, ss. 50-52; Tahsin Özcan, "Para Vakıfları ve Eğitim", *Vakıf Medeniyeti 2011 Yılı Eğitim Sempozyumu*, haz. Mehmet Kurtoğlu, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012), Yayın No:105, 27-33.

²⁹ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, 11-12.

daha önceden var olan ve süregiden bir tartışmanın uygulamaya yansımaları olarak değerlendirilmesi gerekir. Bununla birlikte tartışmanın Çivizade'ye gelinceye kadar uygulamaya müdahale etme derecesine ulaştığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Aksine Çivizade'den önce şeyhülislamlık makamına gelmiş olan kişilerin para vakıflarını meşru kabul ettikleri ve bizzat para vakfetmek veya başkaları tarafından kurulan para vakıflarının vakfiyelerini tescil etmek suretiyle uygulamaya destek oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla para vakıflarının ilk kez Çivizade'nin Rumeli kazaskeri olduğu 952 yılı ile vefat ettiği 4 Şaban 954 yılları arasında bir tarihte yasaklandığı bilinmektedir. Yasak bir müddet devam etmiş ve 955 yılında sona erdirilmiştir.³⁰

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için para vakıflarının caiz olduğunu kabul edenlerin delilleri ile karşı çıkanların gerekçelerine bakmakta fayda vardır.³¹ (Bulut, 2014: 34). Para vakıflarının caiz olduğunu savunanlardan olan Şeyhülislam İbn Kemal'in (ö. 1533) Risale fi Cevaz-ı Vakfi'd-Derahim ve'd-Denair adlı bir eseri vardır.³² Eserin 1533 yılından önce yazıldığı sanılmaktadır. Risalede kendisinin para vakıflarının caiz olduğu görüşünü tercih ettiğini söyledikten sonra, kendisinin bu konuda İmam-ı Züfer'in görüşünü tercih ettiğini belirtmektedir. İmam Züfer'in bu konudaki görüşünü Kadihan'dan nakille anlatan İbn Kemal, İmam Züfer'e derahim, yiyecek maddesi, me'kilat ve mevzunatın vakfedilmesinin geçerli olup olmadığı sorulmuş, o da bunun caiz olduğunu beyan etmiştir.³³ Bu konuda bir başka eser Ebussuud Efendi'nin (ö. 1574) Risale fi Cevazi Vakfi'n-Nukud isimli risalesidir.³⁴ Risalede Ebussud Efendi önce konuyla ilgili temel nakilleri aktararak; para vakıflarının meşruiyeti ile ilgili olarak bu meşruiyeti destekleyici bir tablo oluşturmuş; sonra da meseleyi tearüf (tanıma) şartı bulunmak kaydıyla bütün menkul malların vakfedilebileceği sonucuna vardirmiştir.³⁵ Birgivi ise Risale fi İbtali Vakfi'n Nukud ya da meşhur ismiyle Seyf-i Sarim isimli eserinde İmam Züfer'den gelen rivayetin zayıf olduğunu, paranın "ıyne" usulüyle muamele-i şeriyye yoluyla işletilmesinin hoş bir durum olmadığını bunun riba ve dinin istismarı olduğunu söylemiştir.³⁶

³⁰ Abdulkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1972), 40; Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, 28-29.

³¹ Mehmet Bulut, "Osmanlı Dünyasında Vakıflar ve Finans", *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, ed. Mehmet Kurtoğlu, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014, Yayın No: 115), 34.

³² Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 17-21.

³³ Ahmet Tabakoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi", *Cumhuriyetin 80. Yılında Vakıf Sempozyumu Kitabı*, haz. Mehmet Narince, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2004), 29.

³⁴ Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, 28-35.

³⁵ Kurt, Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları, 49.

³⁶ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, 31-45; Kurt, Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları, 52.

Ancak Kâtip Çelebi Ebussuud Efendi'nin ve Birgivi'nin eserlerinden söz ederek Birgivi'yi bu konuda şöyle eleştirmektedir: “Birgivi Mehmet Efendi Merhum, şeriat ilimlerinde inceden inceye araştıran ve hakikati bulma ardında koşan bir kimse olup, kimi şeyhlerden işittiğime göre, akli ilimlerden mantık fennini çok iyi öğrenmiş ve ömrünün yarısını ona vermiştir. Lakin felsefi ilimler meşrebine uygun olmadığından kitaplarında bunları inkâr etmiş, insanların örf ve adetlerini tanımak amacıyla tarihte okumamış şeraite bağlı ve dindar bir kimse olduğu söylenen konularda ve sufilerin zikir sırasında sallanıp dönmelerinde ve basılmış paraların ayarlarının düşürülmesi dolayısıyla halkın işlerinin bozulmasında meşrebinin gereğini Tarikat-ı Muhammediye adlı kitabında yazmış; örf ve âdete bakmayıp, Seyf-i Sarim'de demiştir ki: “Bu vasiyetsiz ya da ölüme bağlanmaksızın para vakfetmenin iptali için bir risaledir. Çünkü lüzumunda zamanımızın Şeyhu'l-İslam'ı Ebussu'ud Efendi risale yazıp, çok yerinde yanlış yaptığı için bunun ne yüzden reddedileceğini göstermek lazım geldi. Ta ki onu görenler güvenip sevap ararken, günah işlemeyeler ve hâkimler ona aldanıp onun hükümlerine sığınmayalar; çünkü güvenmeye elverişli değildir ve kıyamet gününde onlara özür olmaz. Usul ve fûruya aykırı makul ve menkul ile çelişiktir. Ben onu halk için fitne sayarım ve her gücü yetenin de bozması gerekli bir dini sakınca olarak görürüm. Lakin sanmam ki ona kimse el atsın ya bilgisizlikte ya korkaklıktan ötürü. Öyle ise bana bunu önlemek lazım oldu. Ta ki, bunu bilip de sakladığım için bana yüklenecek olan lanetten ve bu konuda karşıma çıkan engelden sakınmış olayım. Ardından da redde başlar. İmdi burada adı geçen bilginin sözünü almaktan muradımız. Ebussuud Efendi sağ iken ona karşı çıkıp ne derece ağır bir yük yüklendiğini bildirmektir”.³⁷

2.2. Akarlı Para Vakıfları: Hatuniye Vakfiyeleri

Para vakıflarının önemli çeşitlerinden biri de akarlı vakıflarıdır. Nitekim akarlı para vakfı, paranın bir gayrimenkulle birlikte vakfedildiği bir vakıf türüdür.³⁸ Burada vakfedilen para ve gayrimenkuller kuruluş amaçlarına uygun olarak çeşitli hayır işlerine harcanmaktadır.³⁹ Yapılan harcamalar neticesinde eldeki nakit para bir süre sonra tükenebilmektedir. Ancak geride gelir getirebilecek gayrimenkuller bulunduğu vakfın mali devamlılığı sağlanabilmektedir. 17. yy'daki para vakıfları sayı olarak fazla bir artış göstermese de var olan vakıfların sahip oldukları para miktarlarında artış olduğu görülmektedir. 1585-1683 yılları arasında kurulmuş bulunan 313 vakfın 71'ini yani %22'sini para vakıfları

³⁷ Kâtip Çelebi, Mizanü'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ehakk, çev. Orhan Şaik Gökyay, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008), 91.

³⁸ Mevlüt Çam, “Vakfiyelere Göre İktisadi Teşekküller”, *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, ed. Mehmet Kurtoglu, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014, Yayın No: 115), 46.

³⁹ Bahaeddin Yediyıldız, “Üçüncü Sektör: Vakıflar”, *Vakıf ve Kültür Dergisi*, 1 (1998), 11.

oluşturmaktadır. Bu vakıfların 12'si doğrudan, 59'u ise akarlı para vakfidir. Kurulan 71 adet para vakfına tahsis edilen akçe miktarı 74.092.563'tür. Bu da vakıf başına 1 milyon akçeden fazla bir para bütçesi anlamına gelmektedir. 1520-1546 tarihleri arasında kurulduğu ifade edilen 648 para vakfına tahsis edilmiş akçe miktarının 13.253.736 olduğuna dikkat edilecek olunursa 17. yy'da vakıf başına tahsis edilen ortalama gelirin çok yüksek olduğu daha net bir şekilde anlaşılacaktır. 17.yy'da kurulmuş bulunan para vakıflarının vakfedenleri incelendiğinde çoğunluğunun devletin yüksek kademelerinde görevli kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Veziriazam Kara Mustafa Paşa, 1678 yılında Edirne'de bir vakıf kurmuş ve bu vakfın giderleri için 10.380.000 akçeyi vakfetmiştir.⁴⁰ Bu örnek de bize göstermektedir ki, 74.092.563 akçenin 10.380.000'i sadece bir kişi tarafından bir vakfa tahsis edilmiştir. İsmail Kurt tarafından İstanbul Para Vakıfları üzerine 27 adet Şer'i Mahkeme sicili üzerinde kapsamlı bir araştırma yapılmış ve kurulan son para vakfının 1928 yılına ait olduğu tespit edilmiştir. Kurt çalışmasında hazırladığı cetvelde 1490-1928 yılları arasında tarihleri belli 3.888 adet para vakfına yer vermiştir.⁴¹ 17. yy'dan sonra para vakıflarının sayısında bazı yıllarda artışlar olduğu da gözden kaçmamaktadır. Özellikle 1785-1882 yılları arasında para vakıflarının sayısında artış tespit edilmiştir. Yüzyıllar boyunca varlığını devam ettiren para vakıfları 19. yy sonlarına gelindiğinde yavaş yavaş önemini yitirmiş ve varlığını devam ettiremez hale gelmiştir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte vakıfların sahip olduğu paralar kurulan "Evkaf Bankası"na 1957 tarihinde devredilmiştir.⁴²

Hayır ve hayır hizmetinde bulunmak için vakıf kurma işinde hükümdarlar, sultan hanımlar, vezirler, devletin ileri gelenleri ve büyük servet sahiplerinin yanında orta halliler ve hayırsever kimseler de yer almıştır. Gelir grubu orta halliler olarak ifade edilebilecek kimselerin kurdukları; mesela Kavaf Ali, Hamal Ahmet, Eskici Hüseyin, Fatma Ana, Tabak Mustafa, Çoban Musa Vakıfları söz konusu vakıfların birer örneğidir. Vakıf belgeleri incelendiğinde, bu hayırseverlerin kurdukları vakıflarda yapılmasını istedikleri hizmetleri en ince noktalarına kadar düşünüp, vakıflarına konu ettikleri görülmektedir. Öyle ki, yapılması insanlar ve toplum için yararlı olup da konu olarak seçilmemiş bir hizmet kalmamıştır. Detaylandırılacak olunursa; dul kadınlara yardım, fakir kızlara çeyiz, düşkünlere bakım, kimsesiz fakirlerin cenazelerinin defni, kışın kar bastırıldığında aç kuşların beslenmesi, çalışan kadınların çocuklarının bir

⁴⁰ Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990), 194-195.

⁴¹ Kurt, Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları, 95.

⁴² Betül Aşar, "İslam Hukuk Tarihinde Para Vakıfları ve Finansman Kaynağı Olarak Kullanılması", (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011) 13-14; Kurt, Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları, 186.

yerde toplanarak onlara süt annelerin tayin edilmesi, yetim ve fakir çocukların korunması, hizmetçilerin kırdıkları kap, kaçak ve testi gibi malzemelerin ödenmesi ve hatta yollara atılan çöplerin temizlenmesi için paralar ve yerler vakfedilmiştir.⁴³

Bu anlamda Osmanlı kadını, sosyal dayanışma konusundaki şefkatli elini toplumsal bünyeden hiçbir zaman çekmemiş ve her daim topluma uzanan bir şefkat eli olmuştur. Tanzimat'tan sonra modernleşme döneminde bu yardımlaşma yani vakıf geleneği kadın dernekleri çatısı altında devam etmiştir. 19. yy'da başlayan, 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'le hız kazanan Osmanlı kadın dernekleri vasıtasıyla, kadınlar; ilk kez seslerini duyurmalarına, sıkıntılarını dillendirmelerine araçlık eden kadın dergileri ve ilk bir araya gelme, dayanışma ve ortak sorunlara elbirliğiyle çözüm arama çabalarını ortaya koymuşlardır. Çok çeşitli amaçlarla kurulmuş olan bu dernekler kadınların ilk örgütlenme denemeleridir. Bu derneklerin bir kısmı yalnızca yoksul kadınlara veya savaşta askerlere yardım toplamakla sınırlı kalmıştır. Kısaca Şefkat diye anılan bu dernekler önce Selanik'te kurulmuştur, 1898'de Emine Semiye'nin kurduğu Şefkat-i Nisvan ve 1908'de kurulan Osmanlı Kadınları Cemiyet-i Hayriyesi bu dernekler arasındadır. Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriye'si *kimsesiz kadınlara ve onların çocuklarına* yardım etmeyi amaçlıyordu. Yardım derneklerinin amacı zor durumdaki, yoksul ya da kimsesiz kadınlara ve onların çocuklarına yardım etmektir. Maddi yardım sağlayabilmek için çekiliş ya da kermes gibi etkinlikler düzenlemişlerdir. Benzeri Şefkat dernekleri İstanbul, Konya, Samsun, Edirne'de de kurulmuştur. Ayrıca Osmanlı toplumundaki çeşitli dinsel toplulukların kadınları da kendi derneklerini kurmuşlardır, Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi bunlardan biridir. Özellikle Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerinde yardım derneklerinin sayısında büyük artış olmuştur: Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, Kadıköy Fukarasever Hanımlar Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Müslüman Kadın Birliği bu dönemlerde kurulan derneklerden bazılarıdır. Müslüman Kadın Birliği barış amacıyla çalıştığı için daha sonra adı Sulhperver Türk Kadınları Cemiyeti olarak değiştirilmiştir.⁴⁴

Hatta Batı toplumlarında tesis edildiği varsayılan hayvanları koruma kurumları Osmanlı vakıflarının eskiden beri kurup işlettikleri müesseseler olagelmiştir. Eski vakıf abidelerinin duvarlarına kuşlar için kuş köşkü denilen zarif yuvalar yapılmıştır. Üsküdar Yeni Valide ve Ayazma camilerinin dış duvarlarındaki kuş köşkeri bunların en temiz ve güzel örnekleridir. Yine Ödemiş'te Mürselli İbrahim Ağa, hastalanarak sürülerinden geri kalan leyleklerin bakılması ve beslenmesi

⁴³ Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar, Hanım Sultan Vakfiyeleri*, 13-14.

⁴⁴ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2013), 87-90.

için ciğer ve işkembe alınmasını şart koşan bir vakıf kurmuştur. Bir başka vakıf kışın kar yağdığında şehirlere ve kasabalara inen kuşlara serpilmek için darı ve buğday vakfetmiştir. Kuşlara kolayca su bulmaları için mezar taşlarına kuş havuzları kazdırırlar pek çoktur. Mimar Sinan kendi vakfiyesinde köyü olan Ağırnas'ta yapıp vakfettiği su içmek üzere gelen hayvanların dinlenmesi için çeşmenin etrafında 260 arşın boyunda ve 160 arşın enindeki araziye özel dinlenme yeri olarak vakfetmiştir. İşte bunlar ve benzeri sosyal ve hayırlı hizmetler, vakfiyelerde yer almıştır.⁴⁵

Bilindiği gibi vakıfların yasal dayanağı, tapusu, temel taşı olan belgeler, vakfiye ve zeyl (ek) vakfiyelerdir. Geçmiş günümüze getiren bu belgeler, arşiv nüshaları arasında müstesna bir yere sahiptir. İnsani duygu ve düşüncelerin en güzel örneklerini içeren vakfiye ve benzeri vakıf belgeleri, insanlara yardım sosyal dayanışmayı teşvik, toplumun dertlerine çare aramak, insanları sevmek ve insanlığı yüceltmek gibi ulvi düşünce ve duyguların yer aldığı belgelerdir. Bu kültür hazinesinin önemli bir bölümünü de kadınların kurdukları vakıflara ait olan vakfiye ve zeyl vakfiyeleri teşkil etmektedir. Zira Türk kadınının sahip olduğu, yüce insani duygu ve düşüncelerle nice harikalar meydana getirdiği herkes tarafından bilinmektedir. Türk kadını tarihin her döneminde üstün bilgi beceri ve yetenek, düşünce ve duygularla ülke kalkınmasında toplumun refahında etkin rol oynamıştır. Yine onlar sağlık, savunma, eğitim, öğretim, yardımlaşma ve dayanışma gibi alanlarda önemli katkılarda bulunmuşlardır.⁴⁶ Ortaya koydukları feragat ve fedakârlık örnekleri ile kadınlar, tarihin şeref sayfalarında müstesna yerlerini almıştır. Diğer taraftan vakıf konusunda önemli ölçüde faaliyet göstererek ülke ve insanlık yararına yönelik ölümsüz eserleriyle dünya kadınlarına örnek olmuşlardır.⁴⁷

Osmanlı'da kadınların vakıflarla ilişkileri, sosyal ve ekonomik hayatta yer alışı konusunda yeterli çalışmalar gerçekleştirilmemiştir. Bu konuda Ömer Lütfi Barkan ve E. H. Ayverdi'nin çalışmalarından yola çıkarak, 16. yy. İstanbul Vakıfları ve Kadınlar hakkında, Hebrew Üniversitesi'nden Gabriel Baer'in çalışması dikkate değer mahiyettedir. Baer, İstanbul Vakıfları'ndan 500 örnek seçerek çalışmasını bu kurumlar üzerinde yoğunlaştırmıştır. İlgili çalışmalardan elde edilen önemli sonuçlardan biri de 16. yy. İstanbul'unda vakıf kurucularının 3'te birinden daha fazlasını kadınların oluşturduğu yönündedir. Bu da tüm vakıfların yüzde 36,8'ine tekabül etmektedir. Böyle bir nicel sonuç ise bizi kadınların mülkiyetleri ve ellerinde bulundurdukları mali varlıkları hakkında

⁴⁵ Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar, Hanım Sultan Vakfiyeleri*, 14.

⁴⁶ Cahit Baltacı, "Vakıfların Eğitimdeki Yeri", *Vakıf Medeniyeti 2011 Yılı Eğitim Sempozyumu*, haz. Mehmet Kurtoglu, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012, Yayın No:105), 17-37.

⁴⁷ Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar, Hanım Sultan Vakfiyeleri*, 14.

düşünmeye sevk etmektedir. Baer, kadının boyun eğser rolünün tersine, Osmanlı ekonomisinde, gizli kalan bir faktör -görünmez bir el/invisible hand- olduğunu vurgulamaktadır. İstanbul’da, yani kadınların kurduğu vakıflar üzerinde bir tetkik yapıldığında; bunların erkeklerin kurduğu vakıflara oranla küçük ölçekli vakıflar olduğu görülmektedir. Kadınların kurdukları bu vakıfların küçük ölçekli olmaları da belki de bu kurumların daha uzun süreli olarak ayakta kalmalarının ana nedenidir.⁴⁸

Bu anlamda araştırmamızda istatistiklerine yer verilen hanım sultanlar ve onların kurdukları vakıfların yıllık akarları aşağıdaki tablolarda detaylı bir şekilde yer almaktadır:

Tablo 1. Osmanlı Hanım Sultan Vakfiyelerinde Para Vakıflarına Ait Bazı İstatistikler (Genel)⁴⁹

Vakfeden Sultanın Adı	Vakfın Yıllık Akarı
Hatice Turhan Valide Sultan	Yıllık 60.948 Akçe Vakfa Aktarılan Akar Miktarı
Haseki Gülnuş Valide Sultan	58.320 Akçe Sadece Mekke Darüşşifasına Aktarılan Yıllık Para
Haseki Gülnuş Valide Sultan	83.160 Akçe Sadece Mekke İmarethanesine Aktarılan Yıllık Para
Haseki Gülnuş Valide Sultan	Yıllık 119.130 Sadece Cidde ve Süveyş’teki Vakıflara Aktarılan Yıllık Para
Safiye Sultan	Yıllık 26.100 Akçe Vakfa Aktarılan Akar Miktarı
Ayşe Sultan	Yıllık 24.480 Akçe Ayşe Sultan’ın Bıraktığı Vakıflara Aktarılan Akar Miktarı
Mihrişah Valide Sultan	Vakfın Yıllık Akarı Toplamda 68.280 Akçedir

⁴⁸ Yılmaz Koca, *Osmanlı’da Kadın ve İktisat*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 143.

⁴⁹ Tülay Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar, Hanım Sultan Vakfiyeleri*, (İstanbul: Belge Yayınları, 1990), 62-364

Tablo 2. Osmanlı Hanım Sultan Vakfiyelerinde Para Vakıflarına Ait Bazı İstatistikler⁵⁰

(Hatice Turhan Valide Sultan: İstanbul'daki Yeni Cami Vakfiyesinin Vakıfesi Yani Vakfedenidir. Sultan II. Mehmet'in annesidir. 25 Şubat 1683 tarihinde vefat etmiştir)

Vakfedilen Paranın Miktarı	Vakfedilen Paranın Vakfedilme Amacı
5200 Kuruş	Anadolu'nun Çeşitli Yerlerinde Arsa, Çiftlik ve Akar Satın Alınması İçin
Günlük 6248 Akçe	Geride Bıraktığı Vakıf Çalışanlarına Ödenmek Üzere Günlük 6248 Akçe
3000 Akçe	Vakıfta Okuyan Talebelerin Kömür İhtiyacının Karşlanması İçin 3000 Akçe
3000 Akçe	Öğrencilerin Yazın Gezilere Götürülmesi İçin
20000 Akçe	Yazın Sebilhaneye Kar Alınması İçin
12000 Akçe	Ramazan'da Yoksullara Pirinç, Soğan ve Odun Alınması İçin
7500 Kuruş	Hacıların Eşyalarının Taşınması İçin 65 Adet Deve Kiralanması İçin
3000 Akçe	Camilerin Mum, Kandil ve Zeytinyağı İhtiyacının Alınması İçin
4000 Akçe	Mübarek Gecelerde Kandil Yakanlara Ödenmesi İçin
Genel Toplam	Yıllık 60.948 Akçe Vakfa Aktarılan Akar Miktarı

⁵⁰ Tülay Duran, *Tarihimize Vakıf Kuran Kadınlar*. 62-364.

Tablo 3. Osmanlı Hanım Sultan Vakfiyelerinde Para Vakıflarına Ait Bazı İstatistikler⁵¹

(Haseki Gülnuş Valide Sultan; Sultan II. Mustafa ve Sultan III. Ahmet'in annesidir. 26 Ekim 1715 tarihinde vefat etmiştir. Mekke'de Darüşşifa Yaptırmıştır)

Vakfedilen Paranın Miktarı	Vakfedilen Paranın Vakfedilme Amacı
Günlük 30 Akçe, Aylık 900 Akçe Yıllık 10.800 Akçe Maaş	Mekke'deki Darüşşifanın Başhekimine Maaş
Günlük 10 Akçe, Aylık 300 Akçe Yıllık 3600 Akçe Maaş	Mekke'deki Darüşşifanın Başhekim Yardımcısına Maaş
Günlük 20 Akçe Aylık 600 Yıllık 7200 Akçe Maaş	Mekke'deki Darüşşifanın Cerrahına Maaş
Günlük 12 Akçe Aylık 360 Akçe Yıllık 4320 Akçe Maaş	Mekke'deki Darüşşifanın Başkatibine Maaş
Günlük 10 Akçe Aylık 300 Akçe Yıllık 3600 Akçe Maaş	Mekke'deki Darüşşifanın İkinci Katibine ve Muhasibine Maaş
Günlük 8 Akçe Aylık 240 Akçe Yıllık 2880 Akçe Maaş	Mekke'deki Darüşşifanın Arapça Katibine Maaş
Günlük 8 Akçe Aylık 240 Akçe Yıllık 2880 Akçe Maaş	Mekke'deki Darüşşifanın Kapıcısına Maaş
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Mekke'deki Darüşşifanın Müşidd-i Bab Kapıcısına Maaş
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş X 3=Yıllık 4320 Akçe Maaş	Mekke'deki Darüşşifanın Genel Hizmetlisi 3 Kişiyeye Maaş

⁵¹ Tülay Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*. 92-156.

Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Mekke'deki Daruşıfanın Temizlik Görevlisine Maaş
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş X 8= 11.520 Akçe Maaş	Mekke'deki Daruşıfanın Çamaşırhaneğinde Görevli 8 Kişiyeye Ayrı Ayrı Aynı Miktarda Yıllık 1440 Akçe Maaş
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Mekke'deki Daruşıfanın Çamaşırhaneğinde Görevli Güçlü Kuvvetli Bir Çamaşırcı (Muşidd-i Came-i Şuyan)
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş X 2=2880 Akçe Maaş	Mekke'deki Daruşıfada Çalışmak Üzere İşe Yarar İki Ölü Yıkayıcı
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Mekke'deki Daruşıfanın Gasil hanesinde Çalışmak Üzere Bir Gasilhaneci
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş X 2=2880 Akçe Maaş	Mekke'deki Daruşıfada Kandil Yakıp Söndürmekle Görevli İki Kandilci
Genel Toplam	58.320 Akçe Sadece Mekke Daruşıfasına Aktarılan Yıllık Para

Tablo 4. Osmanlı Hanım Sultan Vakfiyelerinde Para Vakıflarına Ait Bazı İstatistikler⁵²

(Haseki Gülnuş Valide Sultan; Mekke’de bir imarethane yaptırmıştır. İlgili kuruma aktarılan para tutarı aşağıdaki gibidir)

Vakfedilen Paranın Miktarı	Vakfedilen Paranın Vakfedilme Amacı
Günlük 10 Akçe Aylık 300 Akçe Yıllık 3600 Akçe Maaş	Mekke’deki İmarethanede Şeyh Olarak Çalışmak Üzere Dürüst, İffetli Bir Şeyh
Günlük 3 Akçe Aylık 90 Akçe Yıllık 1080 Akçe Maaş	Mekke’deki İmarethanede Şeyh Olarak Çalışmak Üzere Dürüst, İffetli Bir Şeyh Yardımcısı
Günlük 8 Akçe Aylık 240 Akçe Yıllık 2880 Akçe Maaş	Mekke’deki İmarethanede Duacı Olarak Çalışmak Üzere İyi Huylu, Dindar Bir Duacı
Günlük 8 Akçe Aylık 240 Akçe Yıllık 2880 Akçe Maaş	Mekke’deki İmarethane’de Vekilharç Olarak Çalışmak Üzere Doğruluğu Açık Seçik Olan Kişilikte Bir Vekilharç
Günlük 8 Akçe Aylık 240 Akçe Yıllık 2880 Akçe Maaş	Mekke’deki İmarethane’de Kilerci Olarak Çalışmak Üzere Doğruluğu Açık Seçik Olan Kişilikte Bir Kilerci
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Mekke’deki İmarethanede Dürüstlükte Bir Elif Gibi Doğru Bir Mahzenci
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş X 2= Yıllık 2880 Akçe Maaş	Mekke’deki İmarethanede Kuvvetli İki Kişi Olmak Üzere İki Fukara Kapısı Bekçisi
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Mekke’deki İmarethanede İmarek Kapısı Bekçisi Olarak Çalışmak Üzere Bir İmarek Kapısı Bekçisi
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Mekke’deki İmarethanede İmarek Kapıcısı Olarak Çalışmak Üzere Bir İmarek Kapıcısı

⁵² Tülay Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*. 92-156.

Günlük 7 Akçe Aylık 210 Akçe Yıllık 2520 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Ahçıbaşı Olarak Çalışmak Üzere Yemek Pişirme Sanatında Usta Bir Erkek Aşçı
Günlük 5 Akçe Aylık 150 Akçe Yıllık 1800 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Ahçıbaşı Vekili Olarak Çalışmak Üzere Yemek Pişirme Sanatında Usta Bir Erkek Ahçıbaşı Vekili
Günlük 5 Akçe Aylık 150 Akçe Yıllık 1800 Akçe Maaş X 4= Yıllık 7200 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Ahçı Olarak Çalışmak Üzere Sanatında Bütün Bilgilere Sahip ve Yemek Yapmakta Üstün Dört Ahçı
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş X 2= Yıllık 2880 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Bulaşık Yıkayıcı Olarak Çalışmak Üzere İki Bulaşık Yıkayıcı
Günlük 3 Akçe Aylık 90 Akçe Yıllık 1080 Akçe Maaş X 2= Yıllık 2160 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Mutfak Temizliğini Yapmak ve Odun Taşımak Üzere Çalışacak Güçlü Kuvvetli İki Kişi
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş X 2= Yıllık 2880 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanenin Kapılarını Yıkamak Üzere İki Kişi
Günlük 5 Akçe Aylık 150 Akçe Yıllık 1800 Akçe Maaş X 5= Yıllık 9000 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanenin Buğdayını Temizleyecek Beş Kişi
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Güçlü Bir Buğday Temizleme Kapıcısı
Günlük 5 Akçe Aylık 150 Akçe Yıllık 1800 Akçe X 2= Yıllık 3600 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Çalışmak Üzere İki Deşşas
Günlük 6 Akçe Aylık 180 Akçe Yıllık 2160 Akçe X 3 = Yıllık 6480 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Çalışmak Üzere Üç Değirmen Öğütücüsü

Günlük 3 Akçe Aylık 90 Akçe Yıllık 1080 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Çalışmak Üzere Dindar Bir Buğday Ölçücüsü
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Çalışmak Üzere Süprüntü Hamalı
Günlük 2 Akçe Aylık 60 Akçe Yıllık 720 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Çalışmak Üzere Bir Seyis
Günlük 6 Akçe Aylık 180 Akçe Yıllık 2160 Akçe	Mekke'deki İmarethanede Çalışmak Üzere Buğday ve Un Hamalı
Günlük 6 Akçe Aylık 180 Akçe Yıllık 2160 Akçe X6 = Yıllık 12960 Akçe	Mekke'deki İmarethanede Çalışmak Üzere Sanatlarında Üstün Tutulan 6 Ekmekçi
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Çalışmak Üzere Su Değirmeni Marangozu
Günlük 3 Akçe Aylık 90 Akçe Yıllık 1080 Akçe Maaş	Mekke'deki İmarethanede Çalışmak Üzere Sanatında Usta Bir Tamirci
Günlük 5 Akçe Aylık 150 Akçe Yıllık 1800 Akçe	Mekke'deki İmarethanede Çalışmak Üzere Bir Hademe-i Tarik-i Ayn
Genel Toplam	83.160 Akçe Sadece Mekke İmarethanesine Aktarılan Yıllık Para

Tablo 5. Osmanlı Hanım Sultan Vakfiyelerinde Para Vakıflarına Ait Bazı İstatistikler ⁵³

(Haseki Gülnuş Valide Sultan; bazı diğer vakıflara da para aktarmıştır. İlgili kuruma aktarılan para tutarı aşağıdaki gibidir)

Vakfedilen Paranın Miktarı	Vakfedilen Paranın Vakfedilme Amacı
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Cidde İskelesi'nde Bekçi Olarak Çalışmak Üzere
Günlük 3 Akçe Aylık 90 Akçe Yıllık 1080 Akçe Maaş	Cidde İskelesi'nde Terazici Olarak Çalışmak Üzere
Yıllık 500 Akçe Maaş	Cidde İskelesi'nde Mahzenci Olarak Çalışmak Üzere
Yıllık 500 Akçe Maaş	Cidde İskelesinde Kapıcı Olarak Çalışmak Üzere
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Mekke'de Terazici Olarak Çalışmak Üzere
Günlük 3 Akçe Aylık 90 Akçe Yıllık 1080 Akçe Maaş	Mekke'de Sanatında Usta İyi Kötüyü Ayırabilen Bir Sarraf Olarak Çalışmak Üzere
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	İmaretül Amire'de Su Taşıyıcı Saka Olarak Çalışmak Üzere
Yıllık 21.600 Akçe Maaş ve 40.000 Okka Buğday	Bu Vakıfları Yürütmekle Görevli Darüssaade Ağası Yusuf Ağanın Oğlunun Bu Vakıfları Görüp Gözetmesi Karşılığında
Yıllık 3600 Akçe Maaş ve 24.000 Okka Buğday	Mısır, Bulak ve Süveys İskelesindeki Vakıflarda Çalışmak Üzere İşinde Mahir Defter Emini Anadolu Kâtibi Olarak Hizmet Vermek Üzere
Yıllık 3600 Akçe Maaş ve 24.000 Okka Buğday	Mısır, Bulak ve Süveys İskelesindeki Vakıflarda Çalışmak Üzere Bir Kişi De Arapça Kâtibi Olarak Hizmet Vermek Üzere

⁵³ Tülay Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*. 92- 156.

Yıllık 1880 Akçe Maaş ve 12.000 Okka Buğday X 2= Toplamda Yıllık 3760 Akçe Maaş ve 24.000 Okka Buğday	İki Kişi De Şahit Olarak Hizmet Görmek Üzere
Yıllık 2500 Akçe Maaş ve 12.000 Okka Buğday	Vakıf Tuğracısı Olarak Çalışmak Üzere
Yıllık 1800 Akçe Maaş ve 12.000 Okka Buğday	Sarraf Olarak Çalışmak Üzere
Yıllık 3600 Akçe Maaş ve 12.000 Okka Buğday	Tahsildar Olarak Çalışmak Üzere
Yıllık 1800 Akçe Maaş ve 8.000 Okka Buğday X5= Yıllık 9000 Akçe Maaş ve 40.000 Okka Buğday	Ambarcı Olarak Çalışmak Üzere Beş Kişi
Yıllık 2160 Akçe Maaş ve 12.000 Okka Buğday	Ambarda Mahzenci Olarak Çalışacak Bir Kişi
Yıllık 2160 Akçe Maaş ve 12.000 Okka Buğday	Bulak Ambarı Kapıcısı Olarak Çalışacak Bir Kişi
Yıllık 4320 Akçe Maaş ve 36.000 Okka Buğday X 12= Yıllık 51.840 Akçe Maaş ve 432.000 Okka Buğday	Ambarı Korumak Üzere Görev Yapacak Ok ile Silahlandırılmış On iki Muhafız
Yıllık 2520 Akçe Maaş ve 12.000 Okka Buğday	Süveyş Ambarı Bekçisi Olarak Çalışmak Üzere Bir Kişi
Yıllık 2560 Akçe Maaş ve 12.000 Okka Buğday	Süveyş Ambarı Arapça Kâtibi Olarak Çalışmak Üzere

Yıllık 450 Akçe Maaş ve 6.000 Okka Buğday	Süveyş Ambarında Mahzenci Olarak Çalışmak Üzere
Yıllık 500 Akçe Maaş ve 6.000 Okka Buğday	Süveyş Ambarında Kapıcı Olarak Çalışmak Üzere
Genel Toplam	Yıllık 119.130 Sadece Cidde ve Süveyş'teki Vakıflara Aktarılan Yıllık Para

Tablo 6. Osmanlı Hanım Sultan Vakfiyelerinde Para Vakıflarına Ait Bazı İstatistikler⁵⁴

(Safiye Sultan; Padişah III. Mustafa'nın kızıdır. 1778 tarihinde vefat etmiştir)

Vakfedilen Paranın Miktarı	Vakfedilen Paranın Vakfedilme Amacı
Günlük Bir Buçuk Akçe Aylık 45 Akçe ve Yıllık 540 Akçe Maaş	Vakıfta Cüz Okuyan Birine
Günlük Bir Akçe Aylık 30 Akçe ve Yıllık 360 Akçe Maaş	Vakfın Katibine
Günlük Bir Akçe Aylık 30 Akçe ve Yıllık 360 Akçe Maaş	Vakfın Gelirini Tahsil Edene
Günlük 10 Akçe Aylık 300 Akçe ve Yıllık 3600 Akçe Maaş	Mütevellilik Görevini Yürütene
Günlük 15 Akçe Aylık 450 Akçe ve Yıllık 5400 Akçe Maaş	İstanbul'da Sultan Mehmet Camiinde Tefsir İlmi Okutan ve Hadis'te Kuvvetli, Fen Bilimlerinde Usta, Fena Alışkanlıklardan Uzak ve İyi Mal Sahibi Olmakla Ünlü Bir Bilgin, Her Pazartesi ve Perşembe Günleri İsteyenlerin, Gönülden Gelecek İstekleri Üzere Bilgileri Öğretecek Bir Müderrise
Günlük 8 Akçe Aylık 240 Akçe ve Yıllık 2880 Akçe Maaş	Ayasofya Camiinde Bir Fıkıh Bilgini Dinin Yasak Ettiği Her şeyin Ötesinde Tanınan Bir Kimse, Sözü Edilen Bir Günde İsteyene Fıkıh İlmini Öğretecek Bir Müderrise

⁵⁴ Tülay Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*. 159-183.

Günlük 2 Akçe Aylık 60 Akçe ve Yıllık 720 Akçe Maaş X 15= Günlük 30 Aylık 900 Akçe Yıllık 10800 Akçe Maaş	Veziri Azam Ali Paşa'nın İnşa Ettireceği Yeni Camide Sabah Namazından Sonra Her gün On beş Kişi Günde Bir Cüz Okuduktan Sonra Bu On beş Kişinin Her Birine
Günlük 3 Akçe Aylık 90 Akçe ve Yıllık 1080	Bir Kimse Cüzler Hafızı ve Noktacı Olarak Hizmet Görmek Üzere
Günlük 2 Akçe Aylık 60 Akçe ve Yıllık 720 Akçe Maaş	Safiye Sultan'ın Eski Vakıflarında Kâtip ve Tahsildar Olan Baltacı Musa Halife Bu Vakıfta Da Kâtip ve Tahsildar Olsun ve Vazifesi Karşılığında
Günlük Bir Akçe Aylık 30 Akçe ve Yıllık 360 Akçe Maaş	Yeni Camiye Kayyum Olanlara
Genel Toplam	Yıllık 26.100 Akçe Vakfa Aktarılan Akar Miktarı

Tablo 7. Osmanlı Hanım Sultan Vakfiyelerinde Para Vakıflarına Ait Bazı İstatistikler⁵⁵ (Ayşe Sultan; Padişah III. Mustafa'nın kızıdır. 1718'de doğmuş, 1775 tarihinde vefat etmiştir)

Vakfedilen Paranın Miktarı	Vakfedilen Paranın Vakfedilme Amacı
Günlük 10 Akçe Aylık 300 Akçe ve Yıllık 3600 Akçe Maaş	Ahmed-i Salis Vakfiyesi'nde Müteveli Olarak Çalışmak Üzere Bir Kişiye
Günlük 5 Akçe Aylık 150 Akçe Yıllık 1800 Akçe Maaş	Vakıfta Kâtip Olarak Çalışmak Üzere Okuma-Yazma ve Hesap Yapmaya Yetenekli Bir Kişiye
Günlük 5 Akçe Aylık 150 Akçe Yıllık 1800 Akçe Maaş	Vakıfta Tahsildar Olarak Çalışmak Üzere Bir Kişiye
Günlük 3 Akçe Aylık 90 Akçe ve Yıllık 1080 Akçe Maaş	Su Arklarının Bakımını Yapanlara

⁵⁵ Tülay Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*. 185-206.

Günlük 10 Akçe Aylık 300 Akçe ve Yıllık 3600 Akçe Maaş	Tecvid’de Bilgi Sahibi Olup, İfade ve Yarar Sağlamaya Gücü Yeten Kuran ve Cüz Okuyan Bir Kişi Her Gün Bir Cüz Okuması ve Vakıf Camiine Gelen Talebelere Kuran Öğretmesi Karşılığında
Günlük 10 Akçe Aylık 300 Akçe ve Yıllık 3600 Akçe Maaş	Demir Kapı Yolunda Bulunan Daye Hatun Camisinde Tefsir İlminde Yetenekli, Din Bilgisi Olan ve Güzel Konuşan Bir Kişi Cuma Günleri Vaaz ve Nasihat Vermesi Karşılığında
Günlük 6 Akçe Aylık 180 Akçe ve Yıllık 2160 Akçe Maaş	Daye Hatun Camisinde Ser-Mahfil Olarak Çalışmak Üzere
Günlük 5 Akçe Aylık 150 Akçe Yıllık 1800 Akçe Maaşx2= Yıllık 3600 Akçe Maaş	Daye Hatun Camisinde Kuran Okumak Üzere Kuranı Tecvit ile Okuyan İki Kişi Devr-Han Olarak Görevli Olmak Üzere
Günlük 3 Akçe Aylık 90 Akçe ve Yıllık 1080 Akçe X 3= Yıllık 3240 Akçe Maaş	Daye Hatun Camisinde Kuranı Tecvit ile Okuyan Üç Kişi Devr-Han Olarak Görevli Olmak Üzere
Günlük Bir Akçe Aylık 30 Akçe ve Yıllık 360 Akçe Maaş	Yeni Camiye Kayyum Olanlara
Günlük 3 Akçe Aylık 90 Akçe ve Yıllık 1080 Akçe Maaş	Daye Hatun Camisinin Çeşmesi Yaptırılıp Çeşmenin Su Tasınının Kontrolü İçin Görevlendirilecek Bir Kişiye
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Ve Bu Vakıfları Korumakla Görevli Daru’s-Saade Ağalarına (Ağaların Sayısı Belli Değil)
Genel Toplam	Yıllık 24.480 Akçe Ayşe Sultan’ın Bıraktığı Vakıflara Aktarılan Akar Miktarı

Tablo 8. Osmanlı Hanım Sultan Vakfiyelerinde Para Vakıflarına Ait Bazı İstatistikler⁵⁶ (Mihrişah Valide Sultan; Sultan IV. Mustafa'nın eşi III. Selim'in annesidir. 4 Ekim 1805 tarihinde vefat etmiştir)

Vakfedilen Paranın Miktarı	Vakfedilen Paranın Vakfedilme Amacı
Günlük 30 Maaş Akçe Aylık 900 Akçe Maaş Yıllık 10.800 Akçe Maaş	Mihrişah Valide Sultan'ın Vakfettiği Camide İmamlık Yapan Cami İmamına
Günlük 30 Akçe Aylık Maaş 900 Akçe Maaş Yıllık 10.800 Akçe Maaş	İyi Huylu, Hoş sesli, Konuşması Düzgün ve Doğru Söyleyen Bir Bilgin İşe Yarar Bir Kişi Vaiz Olarak Her Cuma Günü Bülbül Gibi Hoş Sesi Nağmeleri ile Hayranlık Uyandırarak Açık Şekilde Cemaate Dinin Emirlerini Anlatması Karşılığında
Günlük 30 Akçe Aylık Maaş 900 Akçe Maaş Yıllık 10.800 Akçe Maaş	Dinin Yasaklarına Bağlı Kalmasının Ötesinde Olmakla Tanınmış, Dinin Emirlerine Uymasıyla ve İyi Tanınmış, İlme Bağlı Olarak Hareket Eden, İşe Yarar, Arap Edebiyatında Usta, Tefsir, Hadis, Araştırma ve İnceleme Yapabilen, İyi Ahlak Sahibi ve Kusursuz Bir Kişi Adı Geçen Camide Vaiz Olup Her Hafta Cuma ve Pazartesi Günleri Öğle Namazından Sonra Hazır Bulunacak Cemaate Vaaz Vermesi Karşılığında
Günlük 8 Akçe Aylık 240 Akçe ve Yıllık 2880 Akçe Maaş	Hoş Sesli, Temiz Odalı Dinin Emirlerine Uyan Üç Kişi Sözü Edilen Camide Birinci, İkinci ve Üçüncü Müezzin Olarak Görev Yapmaları ve Hizmetlerini Görmeleri Karşılığında Birinci Müezzin
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş X 2= Yıllık 2280 Akçe Maaş	İkinci ve Üçüncü Müezzin
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş X 2= Yıllık 2280 Akçe Maaş	Ayrıca Bir Kayyum, Bir Hizmetçi ve Bir Kandilci Hizmetlerini Gereği Gibi Görmelerinin Karşılığında

⁵⁶ Tülay Duran, *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar*. 209-275.

Günlük 11 Akçe Aylık 330 Akçe ve Yıllık 3960 Akçe Maaş	İki Adet Hatim Okuyan Kişiyeye
Günlük 10 Akçe Aylık 300 Akçe ve Yıllık 3600 Akçe Maaş X 2= Yıllık 7200 Akçe Maaş	İki Adet Aşır Okuyan Kişiyeye
Günlük 5 Akçe Aylık 150 Akçe Yıllık 1800 Akçe Maaş	Bir Adet Naathan
Günlük 6 Akçe Aylık 180 Akçe ve Yıllık 2160 Akçe Maaş	Ehliyetli Bir Muhasebeci Vakfa Kâtip Olsun Hizmetini Görmesi Karşılığında
Günlük 15 Akçe Aylık 450 Akçe ve Yıllık 4500 Akçe Maaş	Kuran-ı Kerimi İyi Bilen, Dindar, Çocuklara Din Bilgisi Verebilecek Bir Öğretmen Kuran Öğretmesi Karşılığında
Günlük 8 Akçe Aylık 240 Akçe ve Yıllık 2880 Akçe Maaş	Yetenekli Bir Kişide Bu Okulda İkinci Öğretmen Olarak Görevlendirilsin Her Taraftan Gelen Öğrencilere Derslerini Öğretmesi Karşılığında
Günlük 15 Akçe Aylık 450 Akçe ve Yıllık 4500 Akçe Maaş	Güzel Yazı Yazmakta Usta Olan Bir Kişi Okula Devam Eden Küçüklere Yazı Öğretmeni Olarak Görevlendirilsin ve Öğrenci Çocuklara Yazı Sanatını Öğretmesi Karşılığında
Günlük 4 Akçe Aylık 120 Akçe Yıllık 1440 Akçe Maaş	Hizmetinde Bulunacak Çalışkan Bir Kişi de Eğitici Olarak Çalışması Karşılığında
Genel Toplam	Vakfın Yıllık Akarı Toplamda 68280 Akçedir.

BULGULAR, TARTIŞMA VE SONUÇ

Toplumların sosyal yapıları, kültür değerleri, hayat tarzları, dünya görüşleri ve idealleri farklılık arz etmektedir. Vakıf eserleri ise insanların bu hususları gelecek nesillere aktardığı toplumsal kurumlardır. Öyle ki vakıf kurumu, bir taraftan “ben” ve “öteki” arasındaki etkileşimi sağlayan aracı bir sosyal kurum olma fonksiyonunu icra ederken; diğer taraftan da toplumsal hafızaya insanlığın en güzel duyguların nakşedildiği bir sivil toplum kuruluşu olmaktadır. Kişisel mülkiyetin toplumsal mülkiyete aktarılması olarak da nitelenebilecek bu kurum, bir manada, hukuk, tarih, iktisat ve sosyolojinin kesiştiği noktayı teşkil etmektedir. Toplumsal fayda açısından piyasanın finansal ihtiyaçlarının

karşılanmasının yanında kamu hizmetlerinin bizzat sivil toplum kuruluşları maharetiyle yapılmasını da ifade eden bu kurumlar toplumsal dengeyi koruyan önemli fonksiyonlar icra etmektedir.

Araştırmamıza konu olan Osmanlı Hanım Sultanlarının kurdukları bazı akarlı para vakıfları vakfiye kayıt defterlerinden anlaşıldığı kadarıyla şu toplumsal gayeler maksatlı kullanılmıştır:

Kurumsal İhtiyaçların Karşılanması: Vakıf yöneticilerinin maaşları, Kömür ihtiyacı, su temini maksatlı harcamalar, kurumsal geziler ve sosyal faaliyetler,

Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Maksatlı Faaliyetler: Ramazan ayında fakirlerin gıda ihtiyaçlarının karşılanması vb.⁵⁷

Önemli Dini Kurum ve İbadet Organizasyonlarına Yönelik Hizmetler: Kandil ve zeytinyağı alımı, Hacıların eşyalarının taşınması hizmetleri,

Mekke Şehri Özelinde Darüşşifa, İmarethane ve Diğer Kurumlara Dair Bazı Hizmetler: Darüşşifa kurumuna; başhekim, başhekim yardımcısı, cerrah, başkâtip, ikinci kâtip, mutemet, muhasip, din görevlileri, sarraf, terazici, güvenlik görevlileri, depo görevlileri, saka, gıda ve temizliğe yönelik bazı hizmetliler, gassal vb.⁵⁸

Cidde Şehri İskelesi Özelinde Bazı Hizmetler: Bekçi, terazici, mahzenci ve kapıcı hizmetleri,

Mısır, Bulak ve Süveyş İskelesi Özelinde Bazı Hizmetler: Mahir defter emini ve Anadolu kâtibi, Arapça kâtibi, mütevellilik, şahitlik hizmeti, vakıf tuğracısı, sarraf, tahsildar, din görevlisi (cüz okuyan), ambarcı ve ambar hizmetleri, güvenlik görevlisi (bekçi-silahlı muhafız), kapıcı vb.,

İstanbul Şehri Özelinde Bazı Vakıf Hizmetleri: Sultan Ahmet ve Ayasofya Camii'nde müderris; Vezir-i Azam Ali Paşa'nın yaptıracığı Yeni Camii'nde din görevlileri (cüz okuyana maaş); Safiye Sultan Vakfiyeleri eski çalışanlarına maaş, Ahmed-i Salis Vakfiyesi'nde müteveli, din hizmetlisi, muhtesib, tahsildar, hizmetlilere maaş; Daye Hatun Camii'nde ser-mahfil, din görevlileri, hizmetliler, güvenlik görevlilerine maaş; Mihrişah Valide Sultan Camii Vakfiyesi'nde din görevlileri, hatim-aşır-naat okuyanlar, muhasib, kâtip, eğitimci, hattat vb. hizmetleri karşılığında maaş verilmiştir.

⁵⁷ Yüksel, "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)", 243.

⁵⁸ Yüksel, "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)", 235-241.

Ana hatlarıyla dinî, sosyal, eğitim, sağlık, şehircilik, toplumsal barış, servetin yeniden dağılımı, istihdam, güvenlik ve askeri meseleler⁵⁹ için fonksiyonel kılınan vakıflar özelinde Osmanlı Hanım Sultan vakfiyelerine ilişkin şu tespitlerde bulunmakta fayda vardır. Sosyal dayanışma ve iş bölümü bir toplumun yaşamsallığının devam ettirilmesi için en gerekli ve en önemli sosyal olgulardan biridir. Ancak her toplumdaki sosyal dayanışma ve iş bölümü, o toplumun kendi sosyal yapısına göre şekillenir. Osmanlı hanım sultanlarının kurdukları bu vakıflar, Osmanlı kadınlarının sosyal dayanışmaya vakıflar kurarak katıldıklarının bir göstergesidir. Sosyolojik açıdan böylesi kurumların bir yönüyle de toplumsal dayanışmanın, modern öncesi toplumlara has benzerliğe ve kolektif bilincin ürünü olan mekanik dayanışmaya iyi birer örnek teşkil ettiğini söylemek mümkündür.⁶⁰ Bu manada Osmanlı kadınlarının kurdukları ya da vakfettikleri her vakıf mekanik dayanışmanın ürünü olan ve sosyal hayata katkı sunan birer şaheser durumundadırlar.

Sonuç olarak denilebilir ki, geçmişten günümüze uzanan vakıflar Osmanlı Devleti'nde Cami, medreseler şifahane, kütüphane, çeşme sebil, imaret, hamam, yol köprü, fener, kale, imaret gibi hizmetlerde kadın erkek zengin yaşlı, Müslim gayrimüslim bütün insanların sosyal ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamıştır. Vakıfların temelinde, “Ben” değil, “Biz” şuuruyla yetişen fertlerin maddi ve manevi zenginliklerini başka insanlarla paylaşma düşüncesi ve anlayışı vardır. Günümüzde ise bu mekanik dayanışmanın bir yansıması ve devamı olan “vakıflarla ilgili yapılan gönüllü çalışmalar sayesinde ülkemize yararlı olmak varlıklı ve fakir aileler arasında köprü oluşturmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin, eğitimsizliğin en ahlaki değerlerle görülen erozyonun, çıkarıcı anlayışın, toplumsal huzursuzluğumuzun temelindeki ana sebeplerden olduğu bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Altunsu, Abdulkadir. *Osmanlı Şeyhülislâmları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası 1972.

Arslantürk, Zeki - Amman, Mehmet Tayfun: *Sosyoloji*, İstanbul: Çamlıca Yayınları 2017.

Aşar. Betül. *İslam Hukuk Tarihinde Para Vakıfları ve Finansman Kaynağı Olarak Kullanılması*. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

⁵⁹ Eyüp Sabri Kala ve İdris Akarçeşme, *Mihrişah Valide Sultan Vakfı*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019, Yayın No: 134), 132-136; Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Tarihte İlginç Vakıflar*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012, Yayın No: 102), 75.

⁶⁰ Gülsen Ataseven, *Vakıf ve Kadın*, (İstanbul: Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1999), 42.

Ataseven, Gülsen. *Vakıf ve Kadın*. İstanbul: Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1999.

Baltacı, Cahit: “Vakıfların Eğitimdeki Yeri”, *Vakıf Medeniyeti 2011 Yılı Eğitim Sempozyumu*, haz. Mehmet Kurtoğlu. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010, Yayın No:105, 17-37.

Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II (1942). 279-387.

Bulut, Mehmet. “Osmanlı Dünyasında Vakıflar ve Finans”, *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, ed. Mehmet Kurtoğlu. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014. Yayın No: 115. 33-35.

Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları 2013.

Çam, Mevlüt. “Vakfiyelere Göre İktisadi Teşekküller”, *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, Mehmet Kurtoğlu (Ed.), Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014, Yayın No: 115, 37-50.

Diyanet İşleri Başkanlığı: *Kur'an Yolu Meal Tefsiri*. I. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Duran, Tülay. *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar; Hanım Sultan Vakfiyeleri*, İstanbul: Belge Yayınları, 1990.

Ekinci, Abdullah. “Günümüz STK ve Vakıfların Hayır Çalışmalarıyla Tarihî Vakıfların Hayır Faaliyetlerinin Karşılaştırılması”, *Vakıf ve Sivil Toplum*, haz. Fahameddin Başarı. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016. Yayın No: 124. 153-163.

Erşahin, Seyfettin. “Vakıf Düşüncesini Doğuran Temel Dinamikler Üzerine”, *Vakıf Medeniyeti Sempozyum Kitabı*, haz. Burhan Ersoy - Mehmet Narince. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2003. 27-45.

Genç, Mehmet. “Vakıf ve İktisat”, *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, ed. Mehmet Kurtoğlu. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014. Yayın No: 115. 25-33.

İnalcık, Halil. “Vakıf Medeniyeti”, *Vakıflar Dergisi Özel Sayısı*, (2006), 6-8.

Kala, Eyüp Sabri - Akarçeşme, İdris: *Mihrişah Valide Sultan Vakfı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019. Yayın No: 134.

Kâtîp Çelebi. *Mizanü'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ehakk*, çev. Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Kabalıcı Yayınları 2008.

Kazıcı, Ziya. “Osmanlı’da Vakıfların Eğitime Katkısı”, *Vakıf Medeniyeti 2011 Yılı Eğitim Sempozyumu*, haz. Mehmet Kurtoğlu. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012, Yayın No:105. 21-27.

Koca, Yılmaz: *Osmanlı’da Kadın ve İktisat*, İstanbul: Beyan Yayınları 1998.

Koyunoğlu, Hüseyin Hüsnü. “Osmanlı’dan Günümüze Vakıfların Sivil Topluma Katkısı”, *Vakıf ve Sivil Toplum*, haz. Fahameddin Başar. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016. Yayın No: 124. 93-110.

Koyunoğlu, Hüseyin Hüsnü. “Osmanlı Vakıflarının İktisadi Faaliyetleri ve Etkileri”, *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, ed. Mehmet Kurtoğlu. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014. Yayın No: 115. 51-64.

Köprülü, Mehmet Fuat. *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Vakıf Müessesesi*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1983.

Kurt, İsmail. *Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.

Özcan, Tahsin. “Para Vakıfları ve Eğitim”, *Vakıf Medeniyeti 2011 Yılı Eğitim Sempozyumu*, haz. Mehmet Kurtoğlu. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012. Yayın No:105. 27-33.

Özcan, Tahsin. *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Özdemir, Rıfat. *Osmanlı Vakıflarının Kurulması ve Yaşatılmasında Devlet Kurumlarının İşleyişi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2005. Yayın No: 6.

Şahin, Muhammed Abdullah. “Vakıflar, İstihdam ve Sermayeye Erişim”, *Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, ed. Mehmet Kurtoğlu. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014. Yayın No: 115. 199-204.

Tabakoğlu, Ahmet. “Klasik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Vakıf Sempozyumu Kitabı*, haz. Mehmet Narince. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları 2004.

Vakıf Umum Müdürlüğü. *20. Cumhuriyet Yılında Vakıflar*. Ankara: Başvekalet Devlet Matbaası, 1943.

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Tarihte İlginç Vakıflar*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2012. Yayın No: 102.

Vakıflar Kurum Müdürlüğü. *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar*. İstanbul: Vakıflar Kurum Müdürlüğü Neşriyatı, 1937.

Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıflar ve Sivil Toplum Üzerine Bazı Düşünceler”, *Vakıf ve Sivil Toplum*, haz. Fahameddin Başar. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016. Yayın No: 124. 15-35.

Yediyıldız, Bahaeddin: “Üçüncü Sektör: Vakıflar”, *Vakıf ve Kültür Dergisi*, 1 (1998. 11-13.

Yüksel, Hasan. *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.